

Széki gróf Teleki Pál János Ede 1879. november 1-jén született Budapesten. 1908-ban megnősült, a bánsági német-osztrák arisztokrata családból származó, nálánál tíz évvel fiatalabb Bissingen-Nippenburg Johannát vette feleségül, akitől két gyermeke született: Géza és Mária. Betöltötte a Magyar Földrajzi Társaság főtítkári posztját, és 1910-től ő volt a Turáni Társaság elnöke is. A Magyar Tudományos Akadémia 1913-ban tagjai közé választotta.

A háború kitörésekor Teleki frontszolgálatra jelentkezett. Boszniában, a szerb, majd később az olasz fronton szolgált. Az 1916-os román betörés után Teleki az erdélyi kormánybiztosságon dolgozott, közben Keszthelyen az év októberében ismét képviselővé választották. Nem sokkal később leszerelt, és a Magyar Keleti Kulturközpontnak átkeresztelt Turáni Társaság ügyeivel foglalkozott. Néhány hónappal később kinevezték az Országos Hadigondozó Hivatal élére. Az őszirózsás forradalom alatt a béke-előkészületek szakértői munkáinak egyik fontos koordinátora lett. A kommün alatt Bécsben, az Antibolsevista Comitében, majd a szegedi ellenforradalmi kormányban bukkant fel külügyminiszterként.

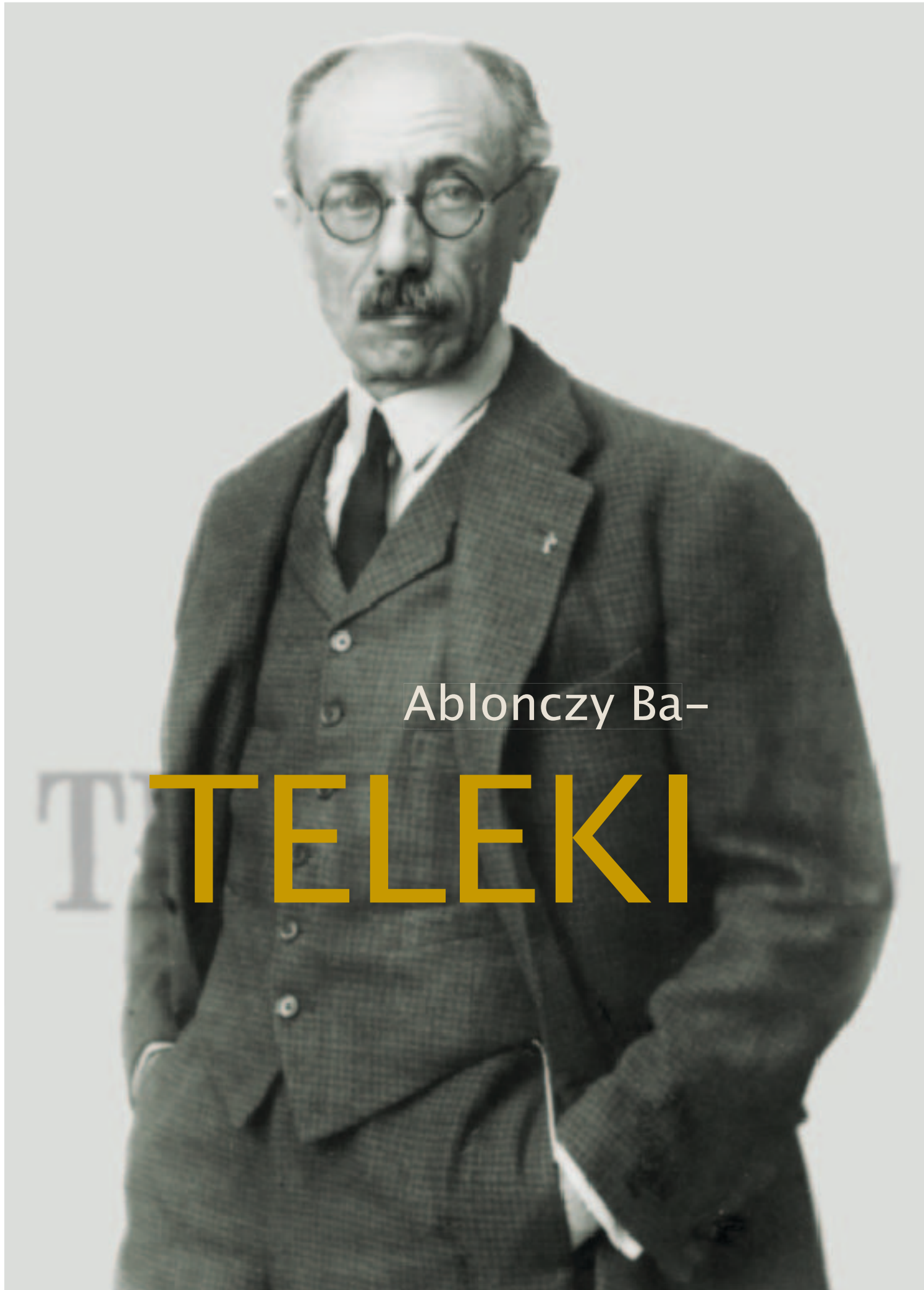
A Tanácsköztársaság bukása után folytatta a béke-előkészítést, majd a Párizsba utazó magyar békeküldöttség fődelegátusa volt. 1920 áprilisában ismét külügyminiszter lett, majd Horthy Miklós kormányzó 1920. július 15-én őt nevezte ki miniszterelnöknek. Működése a Bethlen-féle konszolidáció előképeként írható le, kísérlet volt a jogbiztonság megteremtésére az országban: a különítmények egy részének felszámolása, a Nagyatádi-féle földtörvény elfogadtatása, Hegedüs Lóránt gazdasági stabilizációs programjának elindítása, a szomszédos országokkal folytatott tárgyalások, a békeszerződés ratifikálása mind a konszolidáció felé tett lépésként értékelendők, még akkor is, ha a képet erősen sötétíti a nume-

rus clausus és a botbüntetés törvénybe iktatása. A IV. Károly első visszatérési kísérlete nyomán jelentkező belpolitikai bonyodalmak lemondásra kényszerítették.

A két világháború között számtalan egyéb funkció mellett a közgazdasági kar egyetemi tanára, az Eötvös Collegium kurátora és tiszteletbeli főcserkész is volt. 1938 májusától visszatért a nagypolitikába, és vallás- és közoktatásügyi miniszter lett Imrédy Béla kormányában. 1939 februárjától pedig másodszer is miniszterelnökké nevezte ki Horthy Miklós. Több mint két évig állt kabinetje élén, nevéhez fűződik a magyar revíziós politika két sikere: Kárpátalja és Észak-Erdély visszacsatolása, továbbá az ország háborútól való távol tartása és ennek keretében számos külpolitikai gesztus. Kormányzása alatt csatlakozott Magyarország a háromhatalmi egyezményhez. Szociálpolitikai törvénykezés, korlátozott földreform mellett a belpolitikában nevéhez fűződik a cenzúra bevezetése, a második zsidótörvény meghozatala és végrehajtása, valamint a harmadik zsidótörvény előkészítése.

GRÓF

1941 márciusának végén, amikor a zsarolásig menő német nyomás és a katonai körök, a közvélemény, valamint a politikai osztály egyes csoportjainak elvárásai, továbbá a határozott brit magatartás következtében Teleki szembesült addigi külpolitikája kudarcával, már nem látott emberi és politikai kiutat a maga számára. 1941. április 3-án hajnalban öngyilkos lett.

Ablonczy Ba-

T
TELEKI

Teleki Pál, 1918

Egy szépményű fiatalember

Származás, család, ifjúkor

A Teleki család eredetét és Teleki Pál gyermekkorát vizsgálva zavarba ejtő paradoxonnal állunk szemben. A Telekiek saját eredetüket Boszniába, Szlavóniába vezették vissza, ahonnan a török előrenyomulás miatt kellett elmenekülniük a 14. század végén, s ezen eredet bőséges dokumentálásáért mindent meg is tettek. Úgy tűnik azonban, hogy a család korántsem volt olyan előkelő és regényes származású: az el-

ső Telekiek a 16. század végén bukkantak fel Erdély és a királyi Magyarország határvidékén. A hatalmas család ágas-bogas családfája rendszeresen megtéveszti a történészeket is. Teleki Pál csak távoli rokon-ságban állt az 1848–49-es szabadságharc párizsi követével, a család református ágához tartozó Teleki Lászlóval, az Afrika-utazó Teleki Sámuellel és az Akadémiai Könyvtár alapítójával, Teleki Józseffel.

ATeleki család eredetéről megoszlanak a vélemények és a történeti értékelések. Az egyik változat szerint a Teleki család a mecsincei Garázda nemzetségből eredt, amely a 14–15. század fordulóján „Bolgárorságban” és Boszniában rendelkezett birtokokkal, s a török előli menekülés után Bihar, Arad, Békés és Zaránd vármegyékben nyert javadalmakat a 15. században. Ezt a nézetet képviselte például a család iránti tiszteletét genealógiában lerovó Kazinczy Ferenc is. Ám más, nem ellenséges, hanem a forráskritikához ragaszkodó kutatók szerint nem kellőképpen bizonyított a Szilágyi–Garázda-rokonság, s még kevésbé lehet az a Garázda–Teleki-leszármazás. Az első Telekiekről a 16. század második feléből van tudomásunk, minden egyéb történet (néhány semmire sem használható utaláson kívül) családi szájhagyomány vagy oklevelekkel alá nem támasztható spekuláció.

Teleki Mihály, a dinasztiaalapító nagyúr az 1630-as évek elején született. Karrierje Kemény János és még később Apafi Mihály fejedelem alatt ívelt fel. Az 1680-as évek végén ő volt Fehér, Torda és Máramaros vármegye főispánja, Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék főkapitánya, huszti és kővári főkapitány, a fejedelmi tizedek főárendátora, Erdély főgenerálisa, tanácsúr és a Habsburg-hatalom legfontosabb erdélyi tárgyalópartnere. A kíméletlen és néhol a kapzsiságig menően a „szerzésre” összpontosító főúr Erdély utolsó nagy 17. századi politikusa volt, aki a magyar ügyet, az erdélyi különállást és az európai – vagy legalábbis a kelet-európai – konstellációt egységben tudta szemlélni. Sok tennivalója már nem akadt, nem lehetett e világban, amikor 1690. augusztus 21-én, az elvesztett zernyesti csatát követő menekülés során török üldözői beérték, arcát, kezét összekaszabolták, keresztüllőtték, holttestét kifosztották.

A TELEKI-ÖRÖKÖSÖK

Teleki Mihály érdemei elismerésül 1685-ben magyar grófi címet kapott I. Lipóttól, amelyet az uralkodó a család számára még egy német-római szent birodalmi grófi címmel is megtoldott 1697-ben. A volt kancellár tizenhárom gyermeke közül kettőnek, Mihálynak és Sándornak a leszármazottaiban terebélyesedett tovább a családja. A 18–19. század folya-

mán a Telekiek egyre gyarapodó és gyakran egymás közt házasodó családot alkottak Erdélyben és hamarosan Magyarországon is: a református ág birtokokat szerzett például Pest, Pilis, Solt, Kiskun és Nógrád megyében is.

A Teleki család tagjai nem lettek hűtlenek Teleki Mihály örökéhez, könyvtáralapítók, gyűjteményszervezők, a magyar kultúra bőkezű mecénásai, tudóstársaságok tagjai kerültek ki körükből. Erdélyben az a mondás járta, hogy „*a legszebb férfiak a Bethlenek, a legkedvesebbek a Kemények és a legeszesebbek a Telekiek*”. Sok tekintetben közjük tartozik a katolikus ág sarja, id. Teleki Ferenc (1785–1831), Teleki Pál dédapja is. A tehetséges költőként és a kolozsvári színjátszás mecénásaként ismert arisztokrata költekező életmódja azt eredményezte, hogy gyermekeire, Eduárdra (Edére) és Karolinára nagyon meggyérült birtokokat tudott csak hagyományozni: a Kolozs megyei Paszmoson kívül a trencsényi Nagyzablót, Kis- és Nagysajót, valamint a Kővárvidéken fekvő Nagysomkutat és Pribékfalvát.

Teleki Pál édesapja, Teleki Géza 1843. szeptember 28-án született Désen. Elő-

ször egyházi középiskolákba járt Nagyváradon. Marosvásárhelyen, majd egy németországi gazdasági akadémián tanulta a birtokvezetéshez nélkülözhetetlen ismereteket. Hazatérve magánúton jogot hallgatott, és 1866-ban főjegyzőnek választották a Partiumban fekvő Kővárvidéken. Egyúttal újságcikkeket és színdarabot írt, fordított, majd idősebb korában történeti kutatásokkal is foglalkozott. Bekapcsolódott az országos politikába is: 1875-től országgyűlési képviselő volt, szabadelvű programmal.

A Házban Teleki Géza nem sok zivert zavart. Képviselői szűzbeszédét tizennégy évnyi képviselőség után, belügyminiszterként mondta el. Képviselő- és párttársa, Mikszáth Kálmán szerint szívesen üldögélt a háznagyi irodában, ahol a betérőket adomáival szórakoztatta. „*Itt jó levegő van, itt sokáig élnek az emberek*” – szerette mondogatni. Tisza

Kálmán 1889 nyarán átalakította kormányát, és a Házon kívül eladig jószerével ismeretlen politikust kérte fel belügyminiszternek. Miniszteriális pályafutását azonban a sors nem szabta hosszúra:

Teleki Géza, Teleki Pál apja

1890 márciusában lemondott Tisza Kálmán és vele kormányja is. Az uralkodó érdemei elismerésül valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki a negyvenhét éves grófot.

Teleki Géza az 1893-as adatok szerint 2527 katasztrális hold földdel rendelkezett, ami még az erdélyi arisztokraták közt is roppant szerénynek számított. Ezzel a földvagyonnal csak 979. volt a magyarországi birtokosok rangsorában, fényévyire a mamutbirtokos herceg Esterházyaktól vagy Schönbornoktól, de előtte állt a Teleki vagy a Bethlen család legtöbb tagja is. Vélhetően ez a kissé ingatag anyagi helyzet tette gyanakvóvá Teleki Géza jövődöbeli apósát, aki a lányát megkérő grófnak szegezte a kérdést: „*Mondja, gróf úr, mennyi a maga adóssága?*” Amire a fiatal arisztokrata önérzetesen annyit válaszolt: „*Nem értem a kérdést, Muráti úr. Én a lányát akarom elvenni, nem a pénzét*” – majd vette a kalapját, és elrohant. A háziak a megsértett gróf után eredtek, visszahozták, kiengeztelték. Teleki Géza 1871. augusztus 28-án feleségül vehette a 19 éves Muráti (Muráthy) Irént, Muráti Konstantin háztulajdonos lányát.

GÖRÖGÖK PESTEN

Az, hogy gróf Teleki Géza egy pesti görög polgár lányát vette el, nemcsak saját társadalmi csoportjában volt szokatlan, hanem az endogám görög közösség szemében is. Valószínűleg e körülménynek is betudható Muráti Konstantin gyanakvása. A Muráti (eredetileg Muratisz) család gyökereiről, Pestre érkezéséről csak elszórt adatokkal rendelkezünk. Konstantin Muratisz fia, Panajot (1785–1843) a mai Észak-Görögországban fekvő Kozani városában született. 1822-ben már Pesten lakott, a Fehérhájó utcában (akkoriban még Schiffgasse), és foglalkozásaként a gyapjúkereskedést jelölte meg. Két évvel később már háztulajdonos, ilyen minőségében vált a korán megövezgyült kereskedő pesti polgárrá. 1827-ben már tulajdonosa volt annak az egyszintes háznak is, amelynek helyére 1831-ben – Kassalik Ferenc tervei szerint – felhúzták a ma is álló klasszicista palotát a József nádor tér és a Harmincad utca sarkán. Érdeklődése fokozatosan a pénzüzetek és az ingatlanbefektetések felé fordult, melyekből tisztas vagyont halmozott fel. Örökösét, unokaöccsét, az 1813 kö-

rül született Muráti Konstantint hétéves korában elhozatta szülőföldjéről.

Teleki Pál nagyapja nem lett méltatlan a nagybácsi pénzügyi tehetségéhez: 1873-ban 10 084 forint házbéradót fizetett, tizenöt évvel később pedig 23 684 forintot. (Csak összehasonlításképpen: ennek felét fizette a Pesten élő leggazdagabb Teleki, József, harmadát Tisza Kálmán miniszterrel-

Teleki Pál édesanyjával 1890 körül

nök és ötszörösét Esterházy Miklós herceg. Simor János hercegprímás adózott nagyjából hasonló összeggel Budapesten lévő ingatlanai után.) Négy lányából három görög származásúakhoz adott feleségül: így rokonságba került a Vrányiakkal, a Curtyakkal és a báró Economo családdal. A Muráti leszármazottak – mindvégig ragaszkodva görög identitásukhoz – a 20. század első évtizedeiben szétszórdtak Európa nagyvárosaiban, éltek közülük Triesztben, Bécsben, Athénben, Marseille-ben és Párizsban is.

A legfiatalabb és legszebb Muráti lány magyar arisztokratához ment hozzá. Teleki Géza hamarosan beköltözött a József téri házba. A házasság a család közeli ismerősei szerint harmonikus volt, a fiatal gróf bolondult hitveséért, aki viszont vasmarokkal irányította a háztartást, és akarata ellen nem volt apelláta a házban. A házasságra egyetlen tény vetett árnyékot, hogy a házaspárnak eleinte nem született gyermeke. A várva várt gyermekek sorra halva jöttek világra. Nagy lehetett tehát az öröm a József téri házban, amikor 1879. november 1-jén,

nyolcévnyi házasság után megszületett az ép és egészséges utód: széki gróf Teleki Pál János Ede.

BÓLI OTTHON

A csenevész újszülöttnek a szülők annyira megörültek, hogy hétéves koráig hálából a Szent Szűz színeben, kékben járatták. A kis Teleki Pál nagyon hamar, még az iskoláskor előtt megtanult németül, és valamennyit tudott görögül is. Teleki későbbi odavetett félmondatából úgy tűnik, hogy e két nyelv korai tudása nem a véletlen műve volt: a Muráti-házban semmiképpen nem a magyaré, hanem a görög és a német nyelv volt a főszerep. Magyarul valószínűleg csak a cselédek beszéltek. A kisgyermek Teleki Pál a rendkívül patriarkális, ugyanakkor nagybácsi, hangnénik és unokatestvérek zajától hangos házban töltötte első éveit, főként édesanyja felügyelete alatt.

A család nyaranta rendszerint Pribékfalván tartózkodott, míg a telet Budapesten töltötte. Pribékfalván a kis Pált a környék más birtokos gyermekeivel együtt a nagysomkúti tanító oktatta, természetesen anyanyelvi nevelőnk mellett. Év végi vizsgáit a mai Deák téren álló evangélikus elemi népiskolában tette le. Játsszótársa két unokatestvére: Edina és Jenő, a Nagysomkúton lakó Teleki Sándor gyermekei, valamint egy helybeli orvos nála egy évvel fiatalabb fia, Felvinczi Takáts Zoltán – a későbbi neves művészettörténész-orientalista – volt. A közeli Szamos, a kastély nyolcholdas parkja minden bizonnyal kifogyhatatlan játéklehetőséget biztosított a gyerekeknek.

Kamaszkorában nyitva állt előtte a kastély könyvtára, amely messze földön híres volt a benne tárolt könyvek és képek bőségéről, valamint arról, hogy minden mű megtalálható volt benne, ami valaha is kikerült egy Teleki tolla alól. A háromezer-kétszáz kötetes könyvtárat maga Pál rendezte, katalogizálta, és a kilencvenes években legszorgalmasabb használója is volt. Az „úrfi” szeretett ólomkatonákkal játszott, bolondult Karl May történeteire, tricíkljűt versenyre hívta barátait, és nem sokkal később eldöntötte: tengerésztiszt akar lenni.

Bizonyára nagy örömmel töltötte el az a – valószínűleg pónikból álló – fogat, amelyet tizenégy éves korában kapott szüleitől, s büszkén hajtotta lovait Pribékfalva utcáin és a kastély parkjára.

ban. Átlagosnál gyengébb testalkata és gyakori betegeskedései ellenére megszerette a lovakat, a későbbiekben is szívesen pattant lóhátra, és hamarosan vadásszá avatása is megtörtént.

A helybeli barátok, játszótársak mellé hamarosan magyarországi és erdélyi arisztokrata családok ifjú tagjai is csatlakoztak: Wenckheim Frigyes fiai mellett Pallavicini György és Edina, valamint a legifjabb csákvári Esterházy grófok. „Bóli” – ahogyan egy, a magyar nyelvvel hadilábon álló öreg sváb inas szavajárása után nevezték – hamarosan a társaságok kedvelt tagja lett. Kıtűnően rajzolt, pillanatok alatt tudott karikatúrákat készíteni, nagyon lendületesen táncolt, és szívesen részt vett minden tréfában.

Az ornitológia is elkezdte érdekelni. Szorgalmasan lődözte a madarakat, énekest és ragadozót egyaránt, amelyeket Budapestre, a Nemzeti Múzeum preparátoraihoz küldetett. A madarászás kamaszkorának tartós szenvedélyvé vált: levelezésben állt Herman Ottóval is, sőt a század utolsó éveiben részt vett egy madártani kongresszuson Boszniában, mestere, valamint

Chernel István és a madarak iránt szintén érdeklődő, de később politikussá lett Gaál Gaszton társaságában.

DIÁKÉVEK

Az elemi iskolai tanulmányok elvégzése után a budapesti kegyesrendi gimnázium magántanulója lett. Az órákon nem gyakran vett részt: nevelők gondoskodtak lelki és szellemi épüléséről. A fiatal Teleki Pál láthatóan nem is szorult rá a piaristák egyoldalú – főként a németre és a franciára koncentráló – nyelvoktatására: már gyermekkorában elsajátított négy nyelvet a magyar mellé. Franciául kıtűnően megtanult, és bár idősebb korában vétett néha helyesírási hibákat, fogalmazási készsége egészen elsőrangú volt.

Nagyon jól beszélt németül is, és édesanyjával még érett férfikorában is e nyelven érintkezett, írásban azonban már nem volt egészen kifogástalan: ilyenkor „*kissé slampos, kissé oszt-rák-magyaros nyelven*” fogalmazott – ahogyan egyik tanítványa emlékezett. Románul pedig minden bizonnyal a

túlnyomórészt román lakosságú Pri-békfalván tanult meg valamelyest, hogy ne essen neheze a mindennapi érintkezés a kastély személyzetével vagy netán azokkal a falubeli gyerekekkel, akikkel szülei játszani engedték. Később megtanult angolul, és tudását magánynyelvtanárral tökéletesítette; néhány szót tudott hollandul, s képes volt pohárköszöntőt mondani, társalgást folytatni olaszul.

Érettségi vizsgáit 1897 júniusában tette le, egy osztályban például Deutsch (később Hatvany) Lajos író-irodalomtörténésszel. Későbbi beszédeiben oly sokszor említette az érettségi két szükséges velejáráját, jelesül azt, hogy az esemény után sétálhat a maturan-dus először sétapálcával, és viselhet monoklit, hogy okunk van azt gondolni: a tizennyolc éves Teleki maga is hódolt e gyerekes örömöknek. A vizsga azonban mást is jelentett: a világtól jó részt elzártan nevelt és oktatott fiatal ember először győződhetett meg arról, hogy az általa felhalmozott tudás és megszerzett műveltség nemcsak versenyképessé teszi őt kortársai körében, hanem határozottan a legjobbak közé emeli. Érettségije után, 1897 őszén beiratkozott a budapesti egyetem jogi karára, miközben szorgalmasan látogatta Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő óráit az egyetem földrajz tanszékén. Sőt, 1898 tavaszán fél évre beiratkozott a Mintarajziskolába, a Képzőművészeti Főiskola elődjébe.

A jogtudomány valószínűleg egy pillanatig sem érdekelte a földrajz felé kacsingató jurátust, minden bizonnyal szülei nyomására iratkozott be a jogi karra. Ám a későbbi közigazgatási-közéleti pályának elengedhetetlen feltétele volt a jogi végzettség. És ő, engedelmes fiúként, el is végezte a jogot. Sőt, az 1901–1902-es tanévben a magyaróvári gazdasági akadémia rendkívüli diákja lett. Ebben nyilván egyre betegesebb, gazdaszvégettségű édesapja játszott szerepet, aki fel akarta készíteni fiát a családi gazdaság vezetésére. Az ifjú Teleki sikerrel végezte stúdió-mait, s bár a jogi kar utolsó vizsgáin bukdácsolt, itt sikerrel doktorált, *Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez* című államtudományi doktori munkáját Pikler Gyulához, a jogi kar polgári radikálisokhoz közel álló professzorához írta. ♦

A szerző történész, egyetemi oktató
(ELTE BTK-MTA BTK TTI)

A gyermek Teleki Pál